

Dolmabahçe Sarayı'nda Çocuk Olmak: Sultan Abdülaziz'in Şehzâdelerinin ve Sultanefendilerinin Çocukluk Yaşantılarından Kesitler*

Lâle Uçan**

Öz

İmparatorluğun son sarayı olarak bilinen Dolmabahçe Sarayı, gerek mimarisiyle ve gerekse içerisinde kullanılan eşyalar yönüyle Batı tarzı yaşantının izlerini taşımaktadır. Bu süreçte, yenileşme zihniyeti sadece mekânsal olarak değil, devlet düzeninden gündelik hayata sirayet etmiştir. II. Mahmud'un (1785-1839) oğullarından Sultan Abdülaziz (1830-1876), ağabeyi Sultan Abdülmecid (1823-1861)'den sonra Dolmabahçe Sarayı'nda yaşamaya devam etmiştir. Makalede amacımız, Sultan Abdülaziz'in çocuklarını merkeze alarak onların Dolmabahçe Sarayı'ndaki hayatlarına değinmek ve çocuğa sarayda nasıl bir alan açıldığını anlamaktır. Bu amaçla, öznesi çocuk olan *velâdet-i hümayûn* ve *sûr-ı hitan* gibi hazırlıklar ve merasimler incelenmiştir. Ayrıca maddi kültür yönüyle çocuğa sarayda açılmış olan alana odaklanılmıştır. Çocukların doğumlarında onlar için hazırlanan eşyalara, günlük hayatta kullanılan objelere ve oyuncaklara kadar saray çocuklarının hayatlarına uzanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sultan Abdülaziz, Dolmabahçe Sarayı, çocuk, *velâdet-i hümayûn*, *sûr-ı hitan*, oyuncak.

* Bu makale “Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı: -Şehzâdelik- Velihtlık ve Halifelik Yılları-” isimli doktora tezinden üretilmiş ve GTOT 2018, 19.-21.09.2018 Bamberg/Germany Third European Convention on Turic, Ottoman and Turkish Studies Turkologentag kapsamında sunulmuş bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, lucan@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4393-743X

Being a Child in Dolmabahçe Palace: Fragments from the Childhood Lives of Sultan Abdulaziz's Crown Princes and Princesses

Abstract

Dolmabahçe Palace known as the last palace of the empire bears traces of western lifestyle both in terms of architecture and objects used in it. Within that period, the mentality of reform became spread into the environment not only spatially but from the state order to the daily life. Sultan Abdulaziz (1830-1876) one of the sons of Mahmud II (1785-1839), continued to live in Dolmabahçe Palace after Sultan Abulmejid (1823-1861). In this article, our aim is to take the children of Sultan Abdulaziz to the center and to talk about their lives in Dolmabahçe Palace and to understand what kind of space was opened for a child in the palace. For that aim, the preparations and ceremonies such as *velâdet-i hümâyûn* and *sûr-ı hıtan* whose subjects were children were examined. Then, the space opened for the child in the palace in terms of material culture was focused on. The article extends to the lives of children of palace, from materials prepared for the children at the birth, to the objects and toys used in their daily life.

Keywords: Sultan Abdulaziz, Dolmabahçe Palace, child, *velâdet-i hümâyûn*, *sûr-ı hıtan*, toy.

Giriş

Tarih alanında çocuk temalı çalışmalar yavaş ama; bir o kadar yeni araştırmalara açık olarak devam ederken bu kavram çerçevesinde, çocuklara ve çocukluğa ait mevzulara toplum bilimleri içerisinde ilgi artmıştır. Zamanla çocuk temalı araştırmalarda, çocuk tarihi, sosyolojisi ve antropolojisi gibi alanlara entegre bir sürecin yaşandığı da görülmektedir.¹ Makalede saraylı çocuğun hayatına ulaşmaya çalışılırken ortamın yetişkinlerin dünyasından değil de çocuk gözüyle aktarılması düşünülmüş, öznesi çocuk olan merasimlerde küçük şehzâdelerin ve sultanefendilerin yerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Bunun yanında, aksesuardan oyuncağa, çocukları çevreleyen eşyalar tespit edilmiş ve maddi kültür perspektifinden bakılarak onlara sarayda nasıl bir alan açıldığı üzerinde durulmuştur.

Osmanlı tahtında 1861-1876 yılları arasında saltanat süren Sultan Abdülaziz'in beşi kız ve altısı erkek on bir evladı olmuştur². Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi Sultan Abdülaziz'in cülûsundan üç sene önce dünya gelince, doğumu *hatt-ı hümayûn* ile sonrasında ilan edilmiştir³. Yusuf İzzeddin Efendi'nin doğum tarihi kayıtlara 13 Ekim 1857 Cumartesi günü saat bir buçuk olarak geçmiştir⁴.

- 1 *Toplumsal Tarihte Çocuk 23-24 Nisan 1993*, yay. haz. Bekir Onur, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. IX.
- 2 BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4; Anthony Dolphin Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford at the Clarendon Press, 1956, tablo XLVIII; Mehmed Süreyya, *Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi*, yay. haz. Gültekin Oransay, cilt 1, Ankara, Küğ, 1969, s. 104; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Vâlîde Sultanlar, Hâtuñlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, İstanbul, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2008, s. 468-469; Osman Selahaddin Osmanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Hanedanı*, İstanbul, İsar, 1999, s. 30.
- 3 *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî Tarihi*, cilt 10, s. 13-14; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz: Hayatı-Hal'i-Ölümü*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2011, s. 36; Çağatay Uluçay, "XVIII- XIX. Asırlarda Sultanların Doğum Törenleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, sayı 4, İstanbul, 1958, s. 201; Mehmet Arslan, "Osmanlı Döneminde Padişah Çocuklarının Doğumları Münasebetiyle Yapılan Şenlikler ve Vilâdet-nâme-i Hadice Sultân", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul, 2000, s. 493.
- 4 BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4.

Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi

Kaynak: (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no: 90628/0034).

Padişah Abdülaziz'in tahta çıktığında doğan ilk evladı Saliha Sultan, Beşiktaş Sahil Sarayı'nda 10 Ağustos 1862'de dünyaya gözlerini açmıştır⁵. Ardından Edâdil Kadınefendi⁶, 16 Kasım 1862'de Şehzâde Mahmûd Celâleddin Efendi'yi dünyaya getirmiştir⁷. 28 Eylül 1866 Perşembe gecesi 01:00'de⁸ doğan Şehzâde Mehmed Selim Selim, yaklaşık olarak 13 ay kadar hayata tutunabilmiştir⁹. 1 Aralık 1866 tarihinde doğan Emine Sultan'ın annesi, Edâdil Hanım'dır. Kısa bir süre hayatta kalan Emine Sultan'ın vefatıyla da Abdülaziz ikinci evlat acısını yaşamıştır¹⁰. Haremden yaşanan ölümler sonrasında Sultan Abdülaziz'in, Hayrânı-ı dil Kadınefendi'den¹¹ bir kızı bir de oğlu olmuştur. Nâzime Sultan tarihler 14 Şubat 1867'yi gösterdiğinde, Perşembe gecesi saat 20:00'de doğmuştur¹². Padişahın, Hayrânı-ı dil Kadınefendi'den dünyaya gelen oğluna ise kendisinden önce tahta çıkan ağabeyi Abdülmecid'in ismi verilmiştir. Beylerbeyi Sarayı, 30 Mayıs 1868 Pazar gecesi

5 Saliha Sultan'ın annesi Dürrünev başkadınefendidir; *Vak'a-nüvis Ahmed* Lütfi Efendi Tarihi, cilt X, s.76-77; BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4.

6 Sultan Abdülaziz'in III. kadınefendisidir.

7 *a.g.e.*, cilt 10, s. 81.

8 BOA., TSMA, D. 494/1 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4.

9 BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4; Şehzâde Mehmed Selim Efendi'nin ölüm haberini Lütfi Tarihi'nin 1284 (1867) senesi havâdisleri arasında okumaktayız. *a.g.e.*, cilt 11, s. 13/106; TSMA, e, 513/18, 24 Cemâziye'1 âhir 1284 (23 Ekim 1867).

10 Emine Sultan, 24 Şubat 1867 yılında vefat eder; *Lütfi Tarihi*, cilt 11, s. 25.

11 Sultan Abdülaziz'in ikinci kadınefendisidir.

12 BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4.

saat 20:00'de Abdülmecid Efendi'nin doğumuna tanıklık etmiştir¹³. Nesrin Kadınefendi, Şehzâde Mehmed Şevket'in annesidir ve şehzâdenin doğumu 10 Haziran 1869 tarihinde Perşembe sabah saat 11:00'de Beşiktaş Sahil Sarayı'nda gerçekleşmiştir¹⁴. Yaklaşık olarak dört sene sonra 21 Mart 1873'te Esmâ Sultan¹⁵ dünyaya gözlerini açmıştır. Evlat acısı yaşayan Sultan Abdülaziz, Nesrin Hanım'dan¹⁶ 24 Ağustos 1874 tarihinde doğan kızına ise kısa bir süre¹⁷ yaşayan Emine'nin adını uygun görmüştür. Başıkbal Gevheri Kadınefendi'nin oğlu Mehmed Seyfeddin Efendi ise sultanın son çocuğudur. Şehzâdenin doğumu, Dolmabahçe Sarayı'nda değil, 22 Eylül 1874 tarihinde Çırağan Sarayı'nda gerçekleşmiştir.¹⁸

Şehzâde Abdülmecid Efendi

Kaynak: (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümü, no: 90904002).

***Velâdet-i Hümayûn*¹⁹ Merasimleri Çerçevesinde Doğum Hazırlıkları**

Sarayda gözlerini açan şehzâdeler ve sultanefendiler, ışıltılı bir çevrenin içerisinde kendilerini bulurlar. Bir taraftan soyun devamı, diğer taraftan tahtın vârisleri olan bu çocuklar, hânedanın geleceği oldukları düşüncesiyle ihtişamlı bir ortamda yaşama ilk adımlarını atarlar. Hayata merhaba dedikleri mekanda, gündelik kul-

13 a.g.e., s. 4; Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 69.

14 *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Tarihi*, cilt 12, s. 52; BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4.

15 Annesi başıkbal Gevheri Hanım.

16 BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 164-166.

17 *Lûtfî Tarihi*, cilt 11, s. 25.

18 TSMA, E. 589/1, s. 1-3; BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875), s. 4.

19 Padişah çocuklarının doğumlarında yapılan törenler ve hazırlıklar.

lanacakları eşyaların kıymetli mücevherlerle süslenmeleri sarayın kendisini ifade edişi olarak algılansa da bir anlamda çocuklara verilen değerî tezahürüdür.

Padişah anneleri, dünyaya gelecek şehzâde ya da sultaneferî için gerekli olan hazırlıkları organize eden isim olarak karşımıza çıkar. Vâlîde sultanlık, padişah anneliği haremdeki en yüksek makamdır. 36 Osmanlı padişahından ancak 23 tanesinin annesi bu unvanı kullanmıştır. Sultan Abdülazîz'in annesi Pertevniyal Sultan da oğlunun padişahlığını gören vâlîde sultanlardan birisidir. Muhtemeledir ki vâlîde sultan, hem oğlunun iktidarını korumak hem de hanedanın devamını sağlamak amacıyla haremde gücün, dolayısıyla *velâdet-i hümayûn* gibi merasimlerin de temsilcisidir. Vâlîde sultanın zevkinin yansıdığı bu hazırlıklarda, dönemin modasını ve tercihlerini görebiliriz²⁰. Doğumun yaklaşmasıyla padişahla istişâre eden vâlîde sultan, doğum için gerekli eşyaların tedarikiyle yakından ilgilenir. Vâlîde sultanın istekleri doğrultusunda hem doğacak bebek, hem de annesi için elbiseler, takımlar ve mücevherler hareme teslim edilir. Saray kadınları doğum yapacaklarında, *velâdet odaları* dairelerinde hazırlanır²¹. Örneklendirecek olursak, Nâzîme Sultan'ın²² *velâdet-i hümayûnları* sırasında annesinin dairesinden söz edildiği gibi, ayrıca *velâdet-i hümayûn* odasından da bahsedilmektedir.²³ Doğumun gerçekleşmesiyle haber vâlîde sultan tarafından padişaha müjdelenirken; padişah gelen müjdecilere ihsanda bulunur.²⁴

Nâzîme Sultan

Kaynak: (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümü, no:90904002).

20 Arzu Terzi, *Bezmiâlem Vâlîde Sultan*, İstanbul, Timaş, 2018, s. 25-26.

21 Çağatay Uluçay, "XVIII- XIX. Asırlarda Sultanların Doğum Törenleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, sayı 4, İstanbul, 1958, s. 201.

22 BOA., TSMA, D. 7767/7, s. 10, t.y.

23 BOA., TSMA, D. 7794/2, 9 Şevval 1283 (14 Şubat 1867).

24 Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Vâlîde Sultan Haremde Hayat ve Teşkilat*, İstanbul, Timaş, 2017, s. 180.

Yukarıdaki ifadelerden, vâlide sultanın bu organizasyonla bizzat alakadar olduğu anlaşılmaktadır. Konuya, dönemin padişahı Sultan Abdülaziz'in çocukları özelinde bakıldığında nasıl bir tablo ile karşılaşılır? Makalede öncelikli hedef, doğum öncesi hazırlıklar çerçevesinde saray çocukları için düzenlenmiş olan ortamın anlaşılmasıdır. Sipariş edilmiş olan bu eşyaların cinsi, süslemesi ve renk tercihleri hakkında neler söylenebilir? Bu perspektifle, şehzâdelerin ya da sultanefendilerin dünyaya geldikleri an itibarıyla çevrili oldukları eşyalar tespit edilirken ulaşılabilecek malumat bizi, çocuğa sarayda nasıl bir alan açıldığına götürecektir.

Saliha Sultan'ın doğumun hazırlıklarında gösterişin ve harcamaların fazlasıyla olmasını, babası Sultan Abdülaziz'in 25 Haziran 1861²⁵ tarihinde tahta çıkmasıyla ilişkilendirebiliriz. Saliha Sultan, babası tahta çıktıktan yaklaşık olarak 14 ay sonra dünyaya gelen ilk evladıdır. Deftere kayıt edilen 10.990.682 kuruluş masrafı²⁶ sadece Saliha Sultan'a ait olmayıp annesi başkadınefendi, dâye²⁷, ebe ve harem için yapılmıştır²⁸. Sâliha Sultan için hareme teslim edilen eşyalar arasında öncelikle *mushâf-ı şerif*²⁹ zikredilir. *Mushâf-ı şerifin* hazırlıklar içinde kıymetli bir yeri vardır. Çocuk daha doğmadan onun yaşam alanında yer alan Kurân-ı Kerîm, çocuk dünyasında dinî değerlere verilmiş olan hassasiyeti göstermektedir. *Mushâf-ı şerifin* kesesi de bir o kadar kıymetli taşlarla bezelidir. Gerek taş cinsi, gerekse de süslemeler sarayın ihtişamını gözler önüne serer. Pırlanta elmas, inci, sırma pul ve tırtıl işlemeli kesenin püskülleri yine incidir. Pırlanta-elmas maşallah ve pırlanta elmas yakut, zümrüt firûze ile bezeli horoz mahmuzlu³⁰ nazarlık sultan için yaptırılmıştır. Eşyalar arasında nazarlık, göz değmesine karşı bir hassasiyetin olduğunu düşündürmektedir.

Saliha Sultan'ın beşiğine, aksesuarlarına ve oda eşyalarına ayrı ayrı özen gösterilmiştir. Beşik, beşik örtüsü, yorgan, çarşaf ve şilte öncelikli ihtiyaçlar arasında tedarik edilmiştir. Sultanın uyuyacağı beşik, annesi kadınefendinin yatağından daha itinalı hazırlanmıştır³¹. Haremde birden fazla beşik bulunması da

25 Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *DİA*, cilt 1, s. 179.

26 Saliha Sultan'ın doğum masrafları ile ilgili evraklar içerisinde doğum tarihi yazan ve annesi başkadın lafzı geçen belgeler değerlendirilmiştir. BOA., TSMA, D. 372/1, 29 S 1279 (25 Ağustos 1862), s. 2; BOA., TSMA, D. 7767/2, 29 Zilhicce 1278 (27 Haziran 1862), s. 12-13.

27 Süt nine.

28 BOA., TSMA, D. 7767/2, 29 Zilhicce 1278 (27 Haziran 1862), s. 12-13; BOA., TSMA, D. 372/1, 29 S 1279 (25 Ağustos 1862), s. 2; Merve Çakır, "Osmanlı Hanedanında Doğum: Velâdeti Hümâyün", *Topkapı Sarayı Hümâyün: Harem Padişahın Evi*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 2012, s. 60-63.

29 Onüç satırlı olduğu belirtilmiştir.

30 Mahmuz: Horozu ve bazı kuşların ayaklarının arkasındaki boynuzu andıran sivri uzantı.

31 BOA., TSMA, D. 915/1, 29 Zilhicce 1279 (16 Haziran 1863), s. 2.

doğumların kimi zaman aynı hafta ay ve yıl içerisinde gerçekleşmiş olmasına bağlanmaktadır³². Doğan çocuğun temel ihtiyaçlarından olan beşikler, farklı materyallerden yapılmıştır. Saliha Sultan³³ için farklı materyaller ve çeşitli mücevherlerden imal edilmiş roza elmasla bezeli yıldızlı sim, yıldızlı ağaç ve ceviz beşikler kullanılmıştır. Beşikler; beşik örtüleri ve beşik yorganları da özenle seçilmiştir. Beşiklerin üzerine örtülen serâser³⁴ örtü ve yorgan da kıymetli taşlarla işlenmiştir. İnci-sırma-pul-tırtıl işlemeli, sırma saçaklı, oyalı, pembe serâser beşik örtüsünü örnek olarak verebiliriz. Çok çeşitli yorgan ve çarşafın yanı sıra beşik için yorgan, çarşaf ve şilteler alınmıştır. Bunlar: tülbent etek bezleri, güvez atlas beşik şiltesi, dokuma tülbent beşik şiltesi ve ayak bezleridir. Serâser beşik, mai atlas³⁵ ve kılaktan³⁶ işlemeli dallı soğuk bez beşik yorganları da zikredilmektedir. Özenle seçilen çarşaf, yorganlar işlemeli ve oyalıdır. Saliha Sultan, beşikte uyurken düşmemesi için bir nevi beşik bağı da denilen bağırdak³⁷ ile bağlanmıştır.

Küçük sultanefendinin kullanacağı, entari-entari içlikleri, takkeler, donlar uygun kumaş cinslerinden dikilirken pamuklu, tülbent ve kumaşlar seçilmiştir. *Velâdet odasında* yeni doğan bebeğin ihtiyaçları çerçevesinde, çocuğun yıkanması için kullanıldığını düşündüğümüz sim sırma tas, yıldızlı bakır leğenler, yıldızlı bakır ibrik³⁸ tedarik edilmiştir. Çocuğun işemesi için yıldızlı sim sübek³⁹ bu objeler içerisinde yerini almıştır. Odada, aydınlatma için pırlanta elmas ile müzeyyen zümrüt avize ve oda aksesuarı olarak sim kaplı bağadan⁴⁰ da söz edebiliriz.⁴¹

32 Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s.73.

33 Saliha Sultan, Abdülaziz tahtta iken doğan ilk evladıdır. *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Tarihi*, cilt 10, s. 13-14.

34 Serâser: İpek, altın ve gümüşle dokunan çok kıymetli bir kumaş. Kapı ve pencerelere asılır.

35 İnci-sırma-pul- tırtıl işlemeli.

36 Kılaktan: Kılak denilen eğirme çarkıyla pamuk ipliği üzerine bükülüp sarılan gümüş veya altın veyahut ipek ya da pamuk karışık tellere verilen ad, çeşitli süslü işlemlerde kullanılır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1993, s. 285.

37 Bağırdak: beşikten düşmemesi için çocuğun üstünden geçirilip beşiğe bağlanan enli kuşak, beşik bağı.

38 BOA., TSMA, D. 915/1, 29 Zilhicce 1279 (16 Haziran 1863), s. 2.

39 Sübek: Çiğ şişesi

40 Bağa: Kaplumbağanın üzerini örten kabuğun adıdır. Kabuklar sıcak suda yumuşar ve istenilen şekle girer. 18. yy sonrasında mobilyaları süslemek için kullanılır. Bağadan konsol ve duvar saatleri yapılmıştır. Tarak, tabak, enfiye kutusu, kaşık, baston başı, tespih gibi eşyalar da imal olmuştur. Pakalın, *a.g.e.*, cilt I, s. 146.

41 TSMA, D. 915/1, 29 Zilhicce 1279 (16 Haziran 1863), s. 2.

Mahmud Celâleddin Efendi'nin doğum hazırlıklarına babası tahtta iken dünyaya gelen erkek evlat olması yönüyle bakılacaktır. Öncelikle roza⁴² elmas inci ile bezeli sırma-tırtıl işlemeli ince püsküllü siyah kadife Mushâf-ı şerîf ve kesesi hazırlanmıştır. Maşallah ve nazarlık takımı da gösterişli taşlarla donatılmıştır: Pırlanta elmas ile müzeyyen maşallah, pırlanta elmas zümrüt yakut ve firûze horoz mahmuzlu nazarlık takım. Şehzâde roza elmasla işli yıldızlı sim beşik, yıldızlı maun⁴³ ve ceviz beşiklerde uyumuştur. Beşik örtüsü ise inci ve sırma pul tırtıl işlemeli, sırma saçaklı oyalı mor hâre⁴⁴ kumaştır. Beşik takımları yorgan-yatak ve çarşaftan oluşmaktadır. Beşik yorganları mor hâreli, sırma pul-tırtıl işlemelidir. Yorgan çarşafı kılaptan işlemeli soğuk bez, dokuma ve tülbent; beşik şilteleri ise güvez atlas ve tülbenttir. Kılaptan işlemeli atlas yatak örtüsüyle birlikte⁴⁵ çarşaf, kılaptan işlemeli dallı soğuk bez, işlemeli ve oyalı tercih edilmiştir. Yüz yastıkları sırma pul tırtıl işlemeli ve mor hâreli kumaştan yapılmıştır. Beşik örtüsü ve beşik yorganı takımla aynı renkte seçilmiştir. Kundak takımı içerisinde şal, roza şal, dokuma tülbent takkeler, düz şalaki⁴⁶ don, pembeli fitilli tülbent entari-içlik, pembeli kollu etek bezleri, pembeli tülbent etek bezleri mevcuttur. Sim hamam tası, yıldızlı sim sübek, yıldızlı bakır leğen-ibrik, inci sırma pul tırtıl işlemeli mor hâre beşik bağırdakı, ve marpuçlu şal bağırdak şehzâde için temin edilmiştir. Şehzâde Mahmûd Celâleddin Efendi'ye, annesi Edâdil Kadınefendi'ye, hareme, ebe kadına ve doğum için hazırlanan diğer odaya sipariş edilen eşyanın bedeli 3.613.710,5 kuruştur⁴⁷.

Sultan Abdülaziz'in bütün çocukları için *velâdet-i hümayûn* hazırlıklarına hassasiyetle yaklaşıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁸ Öncelikle çocuk eşyaları renklidir.

42 Roza: alt kısmı düz, yassı elmas taş.

43 Maun: Tesbih ağacıgillerden sıcak bölgelerde yetişen büyük bir orman ağacıdır.

44 Hâre: Düz renkli üzerinde mermer damarlarına benzeyen dalgalı bulunan sof cinsinden eski bir kumaş çeşidi.

45 Püşide olarak geçer.

46 Şalâki: Şala benzeyen yün çeşitli kumaşlardır. Pakalın, *a.g.e.*, cilt III, s. 307,

47 BOA., TSMA E. 906/1, 29 Zilhicce 1279 (16 Haziran 1863), s. 2; BOA., TSMA, D. 295/1, 29 Zilhicce 1289 (16 Haziran 1863), s. 11; BOA., TSMA, D. 7767/2, 29 Zilhicce 1278 (27 Haziran 1862), s. 15.

48 BOA., TSMA, D. 589/1, 9 Eylül 1290 (21 Eylül 1874), s. 1-3; Mehmed Selim Efendi'nin *velâdet-i hümayûnları* için 17.920 kuruşluk masrafa ulaşılmaktadır. TSMA, D. 8361/4, 29 Zilhicce 1282 (14 Mayıs 1866); Kuyumcubaşına öncelikle maşallah, nazar takımı, avize siparişi verilmiştir. Bu eşyalar diğer çocuklarından farksız olarak pırlanta, elmas, zümrüt, yakut ile bezelidir. Yine yeni doğan çocuğun ihtiyaçları arasında yer alan sim kaplama beşik, bağa, tas, sübek, yıldızlı bakır leğen-ibrik istenmiştir. Bu doğum hazırlıkları için ulaşabildiğimiz ödeme miktarı 1.275.072 kuruşluk ödeme yapılmıştır. BOA., TSMA, D. 7767/7, t.y., s.10; Şehzâde

Emine Sultan'ın bu hazırlıklarında ön plana çıkan renk pembedir⁴⁹. Şehzâde Mehmed Seyfeddin'in *velâdet-i hümayûn* levazımatı arasında pembe ve eflatun renkler dikkat çeker. Takıma uygun pembeli kundak takımı ile eflâtûnî beşik-kundak yorganı, yastığı ve bağırdaki hazırlanmıştır.⁵⁰ *Velâdet-i hümayûn* dolayısıyla

Abdülmeccid Efendi'ye pırlanta elmasla süslü maşallâh, pırlanta elmasla bezeli yakut-firûze zümrütle süslü horoz mahmûzu nazar takımı öncelikle hazırlanmıştır. Şehzâdenin gündelik kullanmış olduğu eşyalar içerisinde sim kaplı bağa, sim hamam takımı, sim sübek, altın yaldızlı leğen, altın yaldızlı bakır ve ibrik pırlanta elmasla bezeli avize de mevcuttur. İki kez yapılmış 150.000 kuruşluk ödemeye ulaşılmıştır. Harem-i hümayûna da 10.000 kuruş gönderilmiştir. BOA., TSMA, D. 295/1, 29 Zilhicce 1289 (27 Şubat 1873), s. 17; TSMA, E. 631/32 (2), 23 Mart 1286 (4 Nisan 1870); TSMA, E. 563/3, 9 Haziran 1284 (21 Haziran 1868); Lâle Uçan, "Son Halife Abdülmeccid Efendi'nin Hayatı: Şehzâdelik, Veliathlık ve Halifelik Yılları-", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s.18-21; Mehmed Şevket Efendi için 258.288 kuruşluk harcama yapıldığına ulaşmaktayız. Şehzâde için pırlanta elmas ile müzeyyen maşallah, pırlanta-elmas-zümrüt-firûze-yakut ile müzeyyen nazar takımı, pırlanta elmas ile bezeli zümrüt avize, sim kaplı ceviz beşik, sim hamam taşı, yaldızlı pirinç leğen, sarı sırma pul ve tırtıl işlemeli hare beşik yorganı, sim fermâyiş şal beşik yorganı, düz tülbent entari; içlik, etek, beşik şiltesi, takke, düz tülbent etek bezi, düz şal don, al atlas beşik şiltesi, yaldızlı-boyalı ağaç beşik, bohçalık al canfes şehzâdenin özel eşyaları için 116.719 kuruş ayrılmıştır. Yalnız pırlanta Hazîne-i Hâssa'dan verilmiş olduğu için onun fiyatı çıkarılınca masraf 53.344 kuruş olarak hesaplanmıştır. Diğer ödeme kalemleri şehzâdenin annesine 146.561 kuruş, ebe kadına 26.675 kuruş, dâye kadına ise 3.958 kuruş ve *velâdet-i hümayûn* sırasında hareme vermek üzere 258.288 kuruş masraf tespit edilmiştir. BOA., TSMA, D. 8241/1 29 Safer 1289 (7 Mayıs 1872), s. 2; BOA., TSMA, D. 7767/7, t.y., s.10; BOA., TSMA, D. 7794/2, 9 Şevval 1283 (14 Şubat 1867); Emine Sultan için pırlanta elmas ile süslü nazar takımı, kundak takımları ile birlikte annesi için elbiseler sipariş edilmiştir. Elbise takımları için 264.243 kuruş 19 para harcanmıştır. BOA., TSMA, D. 7781/1, 11 Receb 1291 (23 Ağustos 1874), s. 2.

49 Emine Sultan'ın doğumu için *hazîne-i enderûn-ı hümayûndan* hareme teslim olunan eşyalar arasında; pırlanta elmas ile müzeyyen maşallah, pırlanta elmas ve yakut firûze zümrüt ile horoz mahmuzu nazarlık takımı talep edilmiştir. Bebeğin yıkanması ve ihtiyaçlarının giderilmesi için sim hamam taşı, yaldızlı bakır ibrik, yaldızlı bakır leğen, sim kaplı bağa ve sim sübek hazırlanmıştır. Bebeğin oda eşyaları arasında beşik ve kundak yorganı, dokuma-tülbent entari, pembeli dokuma tülbent etek bezleri, dokuma ve tülbent al atlas beşik şilte, güvez ipekle işlenmiş güvez zemin şal bağırdak ve yaldızlı ağaç beşik istenmiştir. Emine Sultan'ın bu hazırlıklarında ön plana çıkan renk pembedir. Emine Sultan'ın annesine 349.861 kuruş tutarında entari, sako ve ayakkabıdan oluşan elbise takımı alınmıştır. Ebe kadına ihsan olarak 5000 kuruş ile *velâdet-i hümayûn* esnasında hareme çil yirmi para olmak üzere 10.000 kuruş da dağıtılmıştır. *Velâdet-i hümayûna* hazırlıklar için 600.215 kuruş ayrılmıştır. BOA., TSMA, D. 1042/2, 22 Receb 1283 (30 Kasım 1866), s. 1-2, 30 Kasım 1866.

50 Hazîne-i Hümayûn'dan hareme gönderilmiş eşyalar arasında; pırlanta elmas ile süslü maşallah, pırlanta elmas ile müzeyyen yakut zümrüt ve firûzeli nazarlık takımı öncelikle hazırlanmıştır. Şehzâde için yapılmış olan hazırlıklarda pembe, güvez ve eflatun renkler hakimdir. Sim

düzenlenen evraklarda, masraf cihetiyle farklılıklar söz konusu olsa da çocukların temel ihtiyaçları yerine getirilmiştir⁵¹. Hanedanın devamı için çocuğun elzem olması dolayısıyla doğum hazırlıklarında gözlemlenen özen dikkat çekicidir. Şehzâde ya da sultanefendinin kullanacağı eşyalar tespit edilirken peşi sıra anne, ebe, dâye kadınlar ve harem için harcama yapılmıştır. Bu sebeptendir ki, ihtişam sarayda çocuk için kullanılacak olan en elzem objeden en basatine kadar kendisini hissettirmiştir. Aynı zamanda, ışıltılı bir dünyanın içine doğan çocuklar üzerinden bir güç gösterisi sergilenirken, bu ortama görsel olarak sarayın estetik anlayışı yansımıştır. Hanedanın soyunun devamı olarak görülen şehzâdeler kadar, sultanefendilerin de hazırlıklarına itina ile yaklaşılmıştır. Tespit etmiş olduğumuz en yüksek harcama, padişahın ilk kızı Saliha Sultan için yapılmıştır.⁵² Sonuç olarak doğum hazırlıklarında kız veya erkek çocuk ayırt etmeksizin onlara verilen kıymete tanık oluruz.

***Sûr-ı Hutân* Merasimi ve Şehzâdeler**

Osmanlı sosyal hayatı içerisinde *sûr-ı hutân* olarak bilinen padişah çocuklarının sünnet düğünlerine, saraydan topluma sirayet eden merasimler olarak bakılabilir. Bu merasimler, şehzâdelerle birlikte halkın erkek çocuklarının sünnet ettirildiği şenlikler olarak bilinmelerinin ötesinde farklı kesimlerden katılımın gözetildiği ve toplumsal hassasiyet boyutu olan bir anlayışa zemin teşkil etmektedir. Hazırlıklar çerçevesinde, halk arasında sünnet zamanı gelmiş çocuklar tespit edildiği gibi onların sünnet masrafları da karşılanmıştır. Çeşitli yardımların yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bir sosyal dayanışma zihniyetinin izlerine rastlanmaktadır.

kaplama bağa ve sim sübek, sim ibrik, sim hamam tası tedarik edilmiştir. Meşin sim kaplama beşik ve pembe boyalı tahta beşik, yeni doğan şehzâde için istenmiştir. Kundak ve beşik yorganları için şal, beşik sim dokuma yıldızlı ve beşik setenleri için güvez atlas, pembeli dokuma tülbent kundak takımı, dokuma tülbent takımı, pembeli düz tülbent dokuma takımı, düz tülbent ihtiyacı vardır. Sim ibrik ve sim hamam takımı da bu masraflara ilave olunmuştur. Beşikler: sim kaplama maun, yıldızlı ve pembe boyalı tahta. Beşik-kundak yorganı, yastık ve bağırdağ eflatun teması ile hazırlanmıştır. Eflâtûnî hare üzerine sarı sırma işlemeli beşik yorganı, kundak yorganı ve ufak yastık takımdan söz edebiliriz. Bu takım içinde, çocuğun beşikten düşmemesi için sipariş edilmiş olan bağırdağ da eflatundur. Eflâtûnî hare üzerine sarı sırma işlemeli ve sırma ve ipek bükmeli bağırdağla birlikte, ipek bükmeli bağırdağı yeni doğan şehzâde kullanmıştır. Aydınlatma için pırlanta elmas ile müzeyyen zümrütlü avize istenmiştir. Şehzâde için 279.463 kuruş 26 paralık ödeme yapılmıştır. Bu masraf içinde nazarlık takımı, *velâdet-i hümayûn* levâzımından olan beşik-kundak takımları, annesinin, dâye ve ebe kadının elbise takımlarının masraf kalemleri mevcuttur. TSMA, E. 589/1, 10 Şaban 1291 (21 Eylül 1874), s. 2; BOA., TSMA, D. 7781/1, 12 Ağustos 1290 (24 Ağustos 1874), s. 3.

51 BOA., TSMA, D. 8241/1, 23 Nisan 1288 (7 Mayıs 1872), s. 1-2.

52 BOA., TSMA, D. 372/1, 29 Safer 1279 (25 Ağustos 1862), s. 2.

Konuyla ilgili olarak, Sultan Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzeddin ve Mahmûd Celâleddin Efendilerin sünnet merasimi bu minvalde değerlendirilecektir. Annesi Dürrünev Başkadınefendi olan Yusuf İzzeddin Efendi, Sultan Abdülaziz şehzâde iken dünyaya gelmiştir. Şehzâdelerin çocuk sahibi olmaları yasaklandığı için, Yusuf İzzeddin Efendi'nin gizlice büyütüldüğü söylenmektedir.⁵³ Sünnet olacak diğer Şehzâde Mahmud Celâleddin Efendi ise, babası Abdülaziz padişahken dünyaya gelmiş ilk şehzâdesi olarak bilinmektedir. Sünnet olduklarında Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi 13, Mahmud Celâleddin Efendi ise 8 yaşlarındadır.

Sultan Abdülaziz'in iki şehzâdesi Yusuf İzzeddin ve Mahmûd Celâddin Efendilerin *sûr-ı hitâmı* 20 Haziran 1870 Pazartesi⁵⁴ günü olması uygun bulunmuştur. Bu merasim için hazırlıklara büyük bir özen gösterilmiştir. Başta padişah olmak üzere, sadrazam ve diğer misafirler teşrif buyuracak ve saat üçü otuz altı geçe eşref saati ile sünnet gerçekleştirilecektir. Yusuf İzzeddin Efendi'nin kara⁵⁵, Mahmûd Celâleddin'in ise deniz kuvvetlerine kayıt ettirilmiş olmaları sebebiyle birliklerini temsilen isimler yanlarında olacaklardır. Şehzâdeler, sembolik de olsa dahil oldukları sınıfların güçlerini arkalarına alırlar. Geleneğe uygun kara kuvvetlerine kayıt ettirilmiş olan Yusuf İzzeddin Efendi'nin maiyetinde Serasker Paşa, Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa ve Hâssa Ordusu Müşfiri İzzet Paşa bulunacaktır. Deniz kuvvetlerine kayıt ettirilmiş olan Mahmûd Celâleddin Efendi'ye ise Bahriye Nâzırı Mahmûd Nedîm Paşa ve bazı bahriye mensupları eşlik edecektir. Sünnet merasiminde, cerrahlık vazifesini sağlayacak isimler tespit edilmiştir. Kadri Paşa, Sultan Abdülaziz'in şehzâdeleri için bu görevi yerine getirecektir. Merhûm Sultan Abdülmecid'in şehzâdelerinden Süleyman ve Vahideddin Efendilerin Seretibbâ Hüseyin Paşa; Selahaddin⁵⁶ ve Alaaddin⁵⁷ Efendilerin cerrahlık hizmetlerini ise Sıhhiye Meclisi azasından Âkif Paşa yerine getirecektir.

Sünnet programına göre salı günü vekiller, cumartesi günü ise İstanbul'da bulunan sefirler padişahın huzuruna çıkarak şükranlarını bildireceklerdir. Sünnet

53 Ali Akyıldız, "Yûsuf İzzeddin Efendi (1857-1916)", *DİA*, cilt 44, s. 13-16.

54 Gazete haberinde hitan merasiminin bir gün öncesinde Pazartesi yani 20 Haziran 1870 tarihinde icra edildiği bilgisine ulaşılmıştır. *Basiret*, no. 103, 21 Rebîü'l-evvel 1287 (21 Haziran 1870), s. 1.

55 Osmanlı şehzâdeleri doğumlarından sonra küçük yaşlarda piyade, topçu, süvari ve bahriye gibi askeri sınıflara yazılırlar. Dahil oldukları bu mekteplere devam etmeseler de, resmi günlerde ilgili sınıfların üniformalarını giyer ve rütbelerini taşırlar. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, cilt 3-4, İstanbul, 1977, 1051; İsmail Baykal, "Son Osmanlı Veliahdı ve Halifesi Abdülmecid'in Sarayında Neler Gördüm?", *Tarih Dünyası*, sayı 19, 1951, s. 822.

56 Murad Efendi'nin oğlu.

57 Münire Sultan'ın oğlu.

merasiminde eğlencenin kıymete hâiz bir yeri vardır.⁵⁸ Sünnette tertip edilmiş olan şenlik kapsamında at ve ip cambazları oynayacaktır. Bu merasim, bir gün de *yevm-i cülûsa*⁵⁹ mahsûs olarak dört gün dört gece icra edilecektir. Donanma şenliklerinin yanı sıra sarayda ve Gümüşsuyu Kışlası'nda eğlence düzenlenecektir. Işıklandırma amaçlı, kışladan karakollara kandiller asılacaktır. Dersaâdet, *bilâd-ı selâse*⁶⁰, Boğaziçi'nde bütün devlete ait binalar, daireler, sâhilhâneler ve *sefine-i hümayûn* kandillerle rengârenk süslenecektir. Tophâne-i Âmire'de ve Dolmabahçe Sarayı önünde sallardan fişekler atılacak, üç gün üç gece *hitan-ı şehzâdegân* gerçekleşecektir. Rüşdiye ve sıbyan sınıfı öğrencileri, Müslüman-gayri müslim ayırt edilmeksizin takım takım gelerek sarayın önünde dua edeceklerdir. Etkinlikleri, padişah *dâire-i hümayûnundan* seyredecektir.⁶¹

Bu merasimi, maddi kültür ekseninden yani şehzâdeler için kullanılmış olan eşyalar yönünden değerlendirdiğimizde gösterişin önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Şehzâdelerin sünnetleri sırasında kullanılmış olan aletler içerisinde sayabileceğimiz mîl, kıskaç ve ustura mücevherlerle bezelidir. Yusuf İzzeddin ve Mahmûd Celâddîn Efendilerin sünnetleri için kullanılmış olan eşyalar arasında güvez kadife kaplı ikişer adet mahfaza içinde bir pırlanta ile bezeli yaldızlı sim mîl, bir tane pırlanta ile süslü yaldızlı sim kıskaç, bir adet pırlanta ile bezeli ustura ve yaldızlı sim tepsi mevcuttur. Burada dikkatimizi çeken bir ayrıntı, padişahın çocukları için kullanılmış olan sünnet objelerinin, diğer şehzâdelerden daha göz alıcı olmalarıdır⁶².

Hazırlıklar çerçevesinde Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin odasında kullanılmak üzere inci tedarik edilmiştir. Büyük, orta ve küçük ebatlarda 863.5 dirhem inci istenmiştir⁶³. Süslü sırma işlemeli yatak takımlarında kullanılan incilerin ağırlığı 5.459,5 dirhemdir. Hitan için 11 dizi birinci derecede 40 dizi ikinci derecede, 42 dizi üçüncü derecede, 26 dizi dördüncü derecede toplam 467.5 dirhem inci vâlide sultana takdim edilmiştir⁶⁴. Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi için sırma

58 *a.g.e.*, no. 101, 18 Rebîü'l-evvel 1287 (18 Haziran 1870), s. 1-2.

59 Hükümdarlık tahtına oturma.

60 Galata- Üsküdar ve Eyüp.

61 *a.g.e.*, no. 101, 18 Rebîü'l-evvel 1287 (18 Haziran 1870), s.1-2; Feryal İrez Dolmabahçe Sarayı'nın kapalı daire olarak kayıtlara geçmiş olan 151 numaralı odası Sünnet Odası olarak yazar. Bu odadaki pirinç karyola 19. yüzyıl Victoria döneminin modası bir üründür. Feryal İrez, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1989, s. 64.

62 BOA., TSMA, D. 384/1, 17 Receb 1287 (12 Ekim 1870).

63 BOA., TSMA, E. 627/103 (2), lef 2, 25 Mart 1290 (6 Nisan 1874).

64 BOA., TSMA, E. 627/103 (1), 29 Rebîü'l-evvel 1291 (16 Mayıs 1874).

işlemeli inci ile süslü oda ve yatak takımları hazırlanmıştır. Bu takımlar içinde yatak, sedir, pencere-kapı perdeleri pembe serâser üzerine inci ile müzeyyen ve sırma işlemelidir. Yine sırma şeritli saçak, sırma kordonlu perde bağları püskülü, ince sırma kordon da bu masraflar içinde yer almaktadır.⁶⁵ Ne yazık ki Beyoğlu'nda çıkan yangında yaşanan maddi hasar ve can kaybı yüzünden bu hazırlıklar coşkuyla icra edilemediği gibi, şenlikler de iptal edilmiştir.⁶⁶

Sûr-ı hitan, saray çocuğunun yaşamından sokaktaki çocuğun hayatına doku-
nan bir merasimdir. Bu merasime, yaklaşık olarak 16.000 civarında sünnet çoc-
cuğu katılmıştır. Ayrıca, varlıklı ya da yoksul çocuklar için elbiseler ve ihsanlar
dağıtılmıştır.⁶⁷ Bu yaklaşım ortama sosyal yardımlaşma zihniyetinin sirayet etti-
ğini göstermektedir.

Maddi Kültür: Saray Çocuklarının Yaşam Alanlarında Bulunan Eşyalar ve Aksesuar Kullanımı

Tanzimat ile birlikte batı tarzı uygulamalar sadece idari alana yansımaz, et-
kisini gündelik yaşam içerisinde kullanılan eşyalara kadar hissedilir. Örneğin sa-
rayda gündelik kullanılan eşyalar içerisinde divan ve sedirin yerini koltuk, kane-
pe ve sandalyeler; yüklüklerin yerini gardırop, sandıkların yerini konsol almaya
başlar⁶⁸. Sultan Reşad'ın Baş Yaveri Hurşid Paşa saray anılarında, XIX. yüzyıl
Osmanlı sarayları içerisinde Batı ile Doğu üslubunu bir arada toparlayan meka-
nın, Dolmabahçe Sarayı olduğuna vurgu yapılır. Sultan Abdülaziz döneminde,
pek çok alanda olduğu gibi mobilya tercihinde de sarayda çeşitlilik söz konusu
olduğu ifade edilmektedir. Bu yıllarda, saray için Marsilya'dan ve Londra'dan
sandalye satın alınmıştır. Gomidas Panos imzalı Paris'ten gönderilen mektup-
ta, 16 sandık içerisinde maroken kaplı yemek odası iskemlelerinden, cilalı ceviz
ağacından ve aslan başlı süslemeli iskemlelerden bahsedilmektedir⁶⁹.

Sultan Abdülaziz'in çocuklarının yaşam alanlarında kullandıkları eşyalara
bakıldığında nasıl bir ortamla karşılaşılır? Batı tarzı bir obje olan sandalyenin,
saray çocuklarının gündelik mekanları içerisinde yer bulduğu söylenmektedir.
İskemle⁷⁰ ve sehpa⁷¹, oda eşyaları arasında yer alır. Yedi yaşında olan Şehzâde

65 BOA., TSMA, D. 8181/1, 25 Zilkade 1285 (10 Mart 1869).

66 Akyıldız, "Yûsuf İzzeddin Efendi", *a.g.e.*, s.14.

67 *a.g.e.*, no. 101, 18 Rebîü'l-evvel 1287 (18 Haziran 1870).

68 İlon Baytar, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Saraylarında Oryantalist Üslupta Mobilya ve Deko-
ratif Eserler", *Milli Saraylar*, sayı 9, İstanbul, 2012, s. 179.

69 İrez, *a.g.e.*, s. 37/59.

70 BOA, TSMA, E. 579/9 (9), 28 Şaban 1302 (12 Haziran 1885).

71 BOA, TSMA, E. 579/9 (18), 12 Nisan 1293 (24 Nisan 1877).

Abdülmeccid Efendi'nin odasında bir tane sim kaplama iskemle mevcuttur.⁷² Şehzâde Şevket Efendi'nin odasında düz gümüş, maun üzeri gümüş ve üç ayaklı düz gümüş kaplama iskemleler tespit edilmiştir.⁷³ Esmâ Sultan'ın yaşam alanında ise, aynaya ve konsola rastlanır. Yıldızlı rahlede⁷⁴ kitap okumak veya yazı yazmak için kullanılmıştır.

Çocuk odalarında Kurân-ı Kerim'in bulunması, İslâmi hayata olan hassasiyette işaretlerdir. Şehzâde Mahmûd Celâddin Efendi'nin Kurân-ı Kerim'i altın işlemeli *Mushâf-ı* şerif mahfazası içinde bulunmaktadır. Tespihinin uçları ise elmas yıldız taşı ile süslüdür. Sarayda kokunun küçük şehzâdenin gündelik hayatı içinde yeri olduğunu düşündüren eşya ise, bir mahfaza içinde altın misk⁷⁵ kutusunun mevcudiyetidir. Şehzâdenin dürbünü, lacivert mine üzerine pırlanta ile süslüdür. Muhtemeldir ki, saray çocukları dışarıdaki hayatı dürbünle izlemekten keyif de almaktadırlar. Eğitim amaçlı eşyalar arasında Şehzâde Mahmûd Celâddin Efendi'nin yazı takımı⁷⁶, Şehzâde Mehmed Şevket Efendi'nin ise yıldızlı ve taşlı hokkası⁷⁷ sayılabilir.⁷⁸ Saray çocuklarının yaşam biçimi hakkında küçük de olsa ipuçlarını yakalamaya çalışacağımız oda mefruşatı ufak minderlerle döşenmiştir.⁷⁹ Sandalyenin yanı sıra minderlerin de mevcudiyeti, Sultan Abdülaziz'in çocuklarının odalarında geleneksel Osmanlı yaşam tarzının devamını göstermektedir.

Şehzâde Mahmûd Celâleddin Efendi'nin aksesuarları pırlanta, zümrüt, mine, lâl, altın ve gümüş gibi taşlarla bezelidir. Yaklaşık olarak 14 yaşında olan şehzâde, 1 tane pırlanta ile süslü altın akçe cüzdanına sahiptir. Şehzâdenin fazla sayıda saati mevcuttur ve bunlar arasında kordon saat tespit edilmiştir⁸⁰. Yedi yaşında bir şehzâde olan Abdülmeccid Efendi'nin aksesuarları içerisinde büyük tek taşlı 2 adet pırlanta yüzük, 3 çift tek pırlantalı gömlek düğmesi, 2 çift küçük altın saat, 2 adet üzeri tek pırlantalı madalyon, 2 çift pırlanta sürgülü altın kordon, 1 tane mineli altın saat ile inci kordon görülmektedir. Şehzâde aksesuar olarak yüzük,

72 BOA., MB., 177/14, 29 Şaban 1293 (19 Eylül 1876).

73 BOA, TSMA, E. 579/9 (9), 28 Şaban 1302 (12 Haziran 1885).

74 BOA, TSMA, E 579/9 (6-7), 28 Şaban 1302 (12 Haziran 1885).

75 Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde.

76 BOA., MB. 176/72, 28 Şaban 1293 (18 Eylül 1876).

77 Hokka: İçine mürekkep konan ufak kap.

78 BOA., MB. 177/12, 5 Ramazan 1293 2 (24 Eylül 1876).

79 Sarı karyola yatak takımı, yastık, çarşaf, yorgandan müteşekkil ağır fistolu ve işlemelidir. Sırma, ipek işlemeli ya da saçaklı havlularla birlikte ayak havluları da tespit edilmiştir. BOA TS. MA. e, 579/9 (7-6), 28 Şaban 1302 (12 Haziran 1885).

80 BOA., MB. 176/72, 5 Teşrin-i sani 1292 (17 Kasım 1876).

saat ve gömlek düğmesi kullanmıştır⁸¹. Kıymetli taşlarla süslü, aksesuarlarda *sim*, yıldız ve püskül detaylar dikkat çekmektedir⁸².

Saray Çocukları ve Oyuncak

Çocuğun gelişiminde önemli bir yeri olan oyuncuğun, saray çocukları için taşınmış olduğu anlam büyüktür. Çocuğun gündelik yaşantısında eğlenceli zaman geçirmelerini sağlayan Avrupa'dan ve İstanbul'dan alınan oyuncakların Dolmabahçe Sarayı Mâbeyn Bölümü'nde tutulduğu anlatılmaktadır. Yaverler Dairesi'nde oyuncak odasının varlığına dair bir tespit söz konusu olsa da, tam olarak yerinin bulunamadığı ifade edilmektedir.⁸³

Sultan Abdülaziz döneminde, saraya çocuklar için çeşitli defalar Avrupa'dan oyuncuğun ithal edildiği bilgisine ulaşmaktayız. Farklı zamanlarda getirilen bu oyuncaklara 7.625⁸⁴ ve 3.480 kuruşluk ödemeler yapılmıştır⁸⁵ 3 Haziran 1873 tarihinde yine *efendilere* alınan oyuncuğun meblağı 3.260 kuruşluktur⁸⁶. Paris'ten satın alınmış 6 sandık oyuncak için 160 Osmânî lirası 25 kuruş verilmiştir⁸⁷. Dahası oyuncak için 4.630⁸⁸ ve 5.820 kuruşluk⁸⁹ ödemeler mevcuttur. Üç sandık ve bir kutudan oluşan oyuncaklara 182 Osmanlı lirası ve 12 kuruş gönderildiği kayıtlara yansımıştır⁹⁰. Bu yıllarda padişahın çocuklarının yaşlarına baktığımızda oyun çağlarında oldukları görülmektedir. Sultanın en büyük kızı Saliha 11, Nâzime 6; şehzâdeleri Mahmûd Celâleddin 11, Abdülmecîd 5 ve Mehmed Şevket 4 yaşlarındadır.⁹¹

Yukarıda yaşlarını vermiş olduğumuz küçük şehzâdelerin ve sultanefendilerin ne tarz oyuncakları vardır? sorusuna verilecek cevaplar bu ortamı anlayabilme adına gereklidir. Çocukların müzikle ilgilenmelerini özendirici mızıka, trompet, piyano, keman gibi aletlerinin yanı sıra onları bu yönde eğitmek ama-

81 BOA., MB, 177/14, 29 Şaban 1293 (19 Eylül 1876).

82 550 kuruşluk BOA., MB, 162/57, 20 Muharrem 1291 (9 Mart 1874).

83 Cengiz Göncü, "Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekan ve Teşkilat", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 69/ 358-359.

84 BOA., MB. 163/73, 11 Rebîü'l evvel 1291 (28 Nisan 1874).

85 BOA., MB. 150/156 (12), 21 Rebîü'l evvel 1290 (19 Mayıs 1873).

86 BOA., MB. 150/156 (39), 6 Rebîü'l- âhir 1290 (3 Haziran 1873).

87 BOA., MB. 150/190, 20 Rebîü'l âhir (17 Haziran 1873).

88 BOA., MB. 152/80, 21 Cemâziye'l evvel 1290 (17 Temmuz 1873).

89 BOA., MB. 153/99, 19 Cemâziye'l âhir 1290 (14 Ağustos 1873).

90 BOA., MB. 154/48, lef 5-6, 7 Şaban 1290 (30 Eylül 1873).

91 BOA., TSMA, D. 494/1, s.4; Sultanın, doğduktan kısa süre sonra ölen çocukları da vardır. Şehzâde Mehmed Selim Efendi ve Emine Sultan. *Lütfî Tarihi*, cilt 11, s.25/106.

cıyla ders notaları da sipariş edilmiştir. Özellikle hareketli, sesli oyuncakların içerisinde ördek, kuzu, maymun, köpek, at, tavşan, devekuşu, eşek, kuş ve fil gibi hayvanların sayısı fazladır. Başı dönen kukla ve peruklu berber kukla gibi oyuncak çeşitleri de dikkat çekmektedir. Yine evrakta geçen makineli ifadesi çocuklar için kurmalı tarzda oyuncaklar seçildiğini düşündürmektedir. Mekanik tarzda sesli, hareketli at, bisiklet, araba, kuş, şimendifer ve prenses arabası gibi oyuncaklar ithal edilmiştir⁹².

Sonuç

1861-1876 yılları arasında saltanat süren Sultan Abdülaziz'in çocukluklarının yaşantısına maddi kültür çerçevesinde yaklaşıldığında, doğum öncesi hazırlıklarından şehzâdelerin sünnet merasimlerine kullanılmış olan eşyaların ihtişamdaki nasiplerini almış oldukları söylenebilir. Saray çocukları, kıymetli taşlarla bezeli bir dünyaya gözlerini açarlar. Gündelik kullandıkları eşyalar beşikten kundağa kadar zümrüt, yakut, elmas ve pırlantayla bezelidir. *Velâdet-i hümmâyûnun* hazırlıklarında haremde vâlide sultanın rolü önemlidir. Bu noktada, şehzâde ya da sultanefendinin annesi ile birlikte ebe, daye kadına ve hareme harcama yapılır. Dolayısıyla bu merasimde, harcama miktarlarının artmasında anneye yapılan masrafın boyutu göz önünde bulundurulmalıdır. *Velâdet-i hümmâyûn* harcamalarında, merkeze çocuk alınsa da bir sonraki adımda anne karşımıza çıkar. Bu merasimi çocukla birlikte kadına verilen bir değer olarak ifade edebiliriz.

Birebir aynı ölçekte olmasa da saray, toplum içerisinde çocukların yaşamalarını şekillendirir. Merasimlerin özüne sirayet etmiş olan zihniyet çocuklar için organize edilmiş olan merasimlerde kendisini gösterirken, bu etkinliklerde toplumun her kesimine ulaşılması kıymetli bir sosyal anlayıştır. Çocuğun özne olduğu başka bir merasim *sûr-ı hitan*, şehzâdelerin hayatlarını saray dışındaki çocuklarla buluşturur. Özellikle sünnet merasimleri, sarayla halk kesimlerini bir araya getiren eğlence şeklini alır. Saray dışında, sünnet edilecek çocukların masrafları karşılanır. Aynı zamanda sarayın üstlenmiş olduğu bu hassasiyet, toplum içinde varlıklı ailelerde de görülür. Örneğin bu aileler de kendi çocuklarıyla beraber fakir çocukları sünnet ettirirler. İhtişamlı sünnet merasimlerinde çocuğa özel bir konum atfedilir, eğlendirilen, gezdirilen ve hediyeler verilen çocuk kendisi-

92 BOA., MB. 154/48 (5-6), 18 Eylül 1289 (30 Eylül 1873); Ayşe Fazlıoğlu, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak", *I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı*, (14-17 Mayıs 2015, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eskişehir/Türkiye), Ankara, Pegem Akademi, s. 344-345. (www.academia.edu/30941410/tud-cook-2015) 23.02.2018.

ni değerli hisseder⁹³. Sultan Abdülaziz'in sarayında düzenlenmiş olan *velâdet-i hümayûn* ve *sûr-ı hitan* merasimlerinin ruhunda, sarayın kendisini göstermesi ve gücünü yansıtmaya söz konusudur.

Avrupa'dan ithal edilmiş olan hareketli ve renkli oyuncaklar o dönem saray çocukların yalnızca eğlenmeleri için değil pedagojik gelişimlerine de katkısı olacak çeşitliliktedir. Hareketli, sesli ve müzikli oyuncaklar arasında makineli ve kurma olanları da vardır. Enstrüman aletlerinin tercih edilmesini, çocuğa küçük yaşta müziğe ilgi duyması için bir zemin hazırlanması olarak da yorumlayabiliriz. Bu oyuncaklarla çocuklar, hem keyifli hem de zihinsel gelişimlerine katkı sağlayacak bir zaman geçirirler. Batı tarzı yaşantının izleri sarayda, mobilyalardan oyuncaklara kadar etkili olsa da geleneksel anlayış bu alanlarda varlığını korur. Çocuk odalarında, Batı tarzı objelerin yanı sıra, geleneksel Osmanlı yaşam tarzının devam ettiğini gösteren eşyalara da rastlanır. Saray siyasetten ekonomiye, sanattan mimariye, eğitimden yeme içme alışkanlıklarına kadar toplum zihniyetini temsil ederken; saraylı çocuğun yaşantısı bir şekilde Osmanlı toplumundaki çocuğun hayatına uzanmaktadır.

---

93 Yahya Araz, "Osmanlı İstanbul'unda Çocuk Olmak", *Büyük İstanbul Tarihi*, proje yöneticisi M. Akif Aydın, editör Coşkun Yılmaz, s. 480. (www.academia.edu) 23.02.2018.

Ek

Tablo 1
Saray İçin Avrupa'dan İthal Edilen Oyuncakların Listesi ⁹⁴

Oyuncak İsmi	Frank	Santîm
Sedâlı Muallim Zagor (1)	3	90
Maskara Soytarı (1)	4	15
Sedâlı Kuzu (2)	6	40
Sedâlı Muallim	8	30
Ağzı Mütéharrık ⁹⁵ Soytarı (4)	16	.....
	39	35
Defa 2	7	40
..... 2	9	50
Ağzı Açık Mütéharrık Soytarı (3)	14	70
Kolları ve Dizleri Mütéharrık Kunduracı (2)	8	
	78	95
Turşu Çehre (2)	8	
Trampet ve mızıka aleti (2)	6	50
Rampa (karın üzerinde sürünen iki çocuk) (14)	12	45
Mızıka ile soytarı (2)	8	
Melbûs ⁹⁶ trampetçi (2)	11	50
	125	40
..... (2)	11	50
Trampet ile soytarı (2)	4	
Sedâlı at (2)	10	70
Mütéharrık Cambaz (1)	4	75
Mızıka (2)	5	40

94 BOA., MB. 154/48 (5-6), 18 Eylül 1289 (30 Eylül 1873) numaralı belge kaynak olarak kullanılmıştır.

95 Hareketli.

96 Giyilmiş şey, elbise.

	161	75
Keman ile Soytarı (4)	6	60
Trampet ile Çinli (5)	15	
Mızıka Aleti (2)	3	60
Baş ve Ayakları Müteharrik Tavşan (2)	10	
	196	95
Çıngırlıklı Soytarı (4)	8	
Rampa Eden Çocuk (1)	4	15
...Acayip Kelb ⁹⁷	2	25
Sedâlı Kedi (2)	7	50
Kırmızı .....Eski Usul Üzere ?	6	90
	6	90
	225	75
Kahve Takımı Makineli (1)	8	75
Yemek Takımı Makineli (1)	3	25
Melbûs Maymun (3)	13	50
Sayd ve Şikâr (2)	12	75
	265	50
Çayırılık (2)	7	20
Çay Takımı (1)	6	60
Kukla Fanşon (1)	7	75
Çayır ve Çimen (2)	6	50
Otlak (2)	8	30
	301	85
Melbûs Soytarı (4)	13	40
Sedâlı ⁹⁸ Muallim Kelb (1)	3	60
Çayırılık (2)	5	

97 Köpek.

98 Ses, âvaz.

Yemek Takımı (1)	5	
Sandık ve Bağlama Masrafı	12	
	340	85
	340	85
Makinelî Deve Kuşu (2)	30	
Sedâlı Merkeb (1)	18	50
Araba ile Çocuk (2)	38	
Yel Değirmen ile Kukla (1)	15	50
Tuvalet Elbisesi (2)	20	
	462	15
Sayd ⁹⁹ ve Şikâr (1)	6	20
Yemek Takımı (1)	6	90
Nuh Aleyhisselâm Sefinesi (1)	5	
Muallim Zagor ? (1)	6	40
Oymacı Aleti (1)	5	50
	492	85
Çayırılık (2)	8	80
Trampet (1)	6	90
Kahve Takımı (1)	7	75
Yemek Takımı (2)	8	80
Çay Takımı	3	25
	528	35
Çay Takımı Makinelî (1)	7	75
..... (1)	6	90
Trampet (1)	5	75
Yemek Takımı (1)	5	50
Çıngıraklı Soytarı (1)	1	90
	557	15

Kahvaltı Takımı (2)	5	
Trampet (1)	6	25
Çay Takımı (1)	2	20
Uzun Adam (1)	5	75
Makinelî Velosiped ¹⁰⁰ (1)	6	...
	592	80
Makinelî Makinist (1)	9	90
Kahve Takımı (1)	2	20
Çayırılık (5)	71	90
	676	85
Makinelî Ördék (2)	10	
Kuş Makinelî (2)	6	50
Makinelî Çıngırak Çalıcı (2)	6	50
Makinelî (1)	5	
Trampet (1)	7	75
	712	60
Kahvaltı Takımı (2)	11	
Çıngırak Çalıcı (2)	7	20
Makinelî Kuş (2)	5	
Melbûs Kukla (1)	8	
Melbûs Kukla (1)	8	
	751	80
Melbûs Kukla (4)	12	60
Melbûs Kukla(1)	7	50
Şakası ?(1)	7	90
Çıngırak ile Uşak (5)	18	90
Kahvaltı Takımı (3)	2	20
	800	90

Kahvaltı Takımı	2	20
Kahvaltı Takımı	3	25
Çayırılık (1)	5	50
Oymacı Aleti	8	25
Makine Velosiped	7	65
	827	75
Melbûs Kukla	9	
Makineli Aslan (1)	5	
Makineli Omnibü ¹⁰¹ s Arabası (1)	8	80
Sedâlı Kuzu (2)	9	5
Dükkan (1)	5	15
	165	20
Çayırılık (1)	7	20
Yemek Takımı Sefere (2)	14	95
Karyola (2)	17	...
Kuzu (2)	6	35
	311	40
Sandalye ile Selam Durmuş Soyтары (3)	5	55
Keman ile Mızıka Takımı (4)	6	40
Kuş ile Araba (1)	5	9
Hamamda .... (6)	11	10
...(2)	12	
	952	35
Makineli Sandalye (2)	10	70
Yel Değirmenli Hizmetçi (2)	10	
Kahve .... (12)	9	9
Rampa Eden Çocuk (1)	4	25
Hademe Josef (1)	1	15

101 Büyük kapalı yaylı ve atlı bir araç.

	995	45
Piyano Çalar Çehre ile...(1)	3	15
Bıyığını Çeken Çinli..	2	
Çiçek ve Sopa ile Kukla (2)	4	40
Marves ?	4	25
Soba ? (4)	7	60
	1016	85
.....	10	
Baş ve Ayakları Müteharrik Zagor (2)	10	
Kukla (1)	10	
Acayip Zagor (1)	8	
Rampa Eden Çocuk (1)	4	
	1066	35
Velosiped (1)	12	
Ahır (1)	11	
Kahve Takımı (1)	4	
Çıngıraklı Çehre ile Hizmetçi (1)	2	25
Velosiped (2)	12	50
	1108	10
...Garibal ile Uşak (2)	6	70
Kuzu ile Uşak (2)	6	35
Sedâlı Kuzu (2)	14	10
Makinelî Araba (2)	7	
	1142	25
Defa	10	
Tenvîr Arabası ile Beyzâde	20	
Athlı Kabriyole	15	
Hamamda .... (12)	5	15
Melbûs Maymun (1)	20	

	1212	50
Yüzü ve Kolları Oynar Kunduracı (1)	20	
Melbûs Maymun	12	15
Yemek Sefere Takımı (2)	20	75
Defa (1)	20	25
....	10	35
	1296	
Makineli Araba (3)	30	220
Melbûs Kukla (3)	35	80
	1354	
Defa (2)	15	
Karagöz (1)	13	20
Çin Karagözü... (2)	14	80
Sedâlı Zagor (2)	32	65
	1429	65
Mitralyöz Topu (3)	51	
Mükemmel Matbah Takımı (2)	64	50
Kumbara (4)	12	80
Ahır (2)	21	25
Makineli Araba (2)	17	
	1596	20
Kal'a (8)	321	
Tulumba (1)	46	
	963	20
Makineli Şimendifer (4)	20	
Tik Tak Şimendifer (6)	65	
Dizili ? (6)	24	
	2212	20
Defa	35	

Döbuğa Velosiped ¹⁰² (2)	30	
....(3)	42	
.... (3)	21	
....(2)	18	
	2358	20
Topçular ile Top (2)	23	
Koyunlar ile Çoban (3)	27	60
Makinelî Velosiped (1)	42	90
Keyifli Velosiped (1)	87	
Makinelî Dört Kukla ile Salıncak (1)	13	90
	2552	60
Trampet ve Mızıkâ ile Uşak (3)	32	60
Makinelî At (3)	31	180
Trampet ve Mızıkâlı Bir At (3)	21	75
Makinelî Açık Karyola (2)	30	
	2669	75
Makinelî İki Atlı Araba (1)	20	
Makinelî At ve Kukla (1)	32	
Makinelî Demirden Dökâlej ¹⁰³ (1)	37	
Makinelî Sepetli Araba (1)	31	
	2823	10
Demir At (1)	32	
Demir Kağnı Süprüntü Arabası	36	15
Mızıkâ ve Trampet ve Ders Notası (4)	16	
....Altı Nota	37	
Gülünç Trampet (2)	30	
	2991	35

---

102 Ahşap bisiklet.

103 Fayton.

Makinelî Koyun (3)	48	130
	34	
Makinelî Meyve Arabası (1)	21	35
Makinelî İki Gemi Arabası (1)	32	
Şaka... (1)	14	90
Çiçek Bahçivânı (1)	13	85
Başlı Döner Kukla (3)	21	
Saçlarını Dolayan Markiz (6)	48	
	3229	15
Saçlarını Dolayan Markiz	45	
Saçlarını Dolayan Markiz	36	
Saçlarını Dolayan Markiz	40	
Defası Atlas Elbiseli (2)	40	
Peruka Kukla Berber (6)	12	
	3411	15
Peruka Kukla Berber (2)	20	
Peruka Kukla Berber (2)	30	
Melbûs Dağ Adamı (2)	36	
Gülünç Mecnun (2)	36	
Makinelî Fil (1)	80	
	3617	15
Makinelî Prens Arabası (1)	120	
	3737 ¹⁰⁴	15

104 Belgede oyuncak haricinde sandık, taşıma ve gümrük masraflarıyla birlikte masraf 4188 Frank 25 Santim olarak geçmektedir. BOA., a.g.e., 18 Eylül 1289 (30 Eylül 1873).

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BOA., İ. DH., 474/31801 (2), 29 Haziran 1277 (11 Temmuz 1861).
 BOA., MB. 150/156 (12), 21 Rebîü'l-evvel 1290 (19 Mayıs 1873).
 BOA., MB., 150/156 (39), 6 Rebîü'l-âhir 1290 (3 Haziran 1873).
 BOA., MB., 150/190, 20 Rebîü'l-âhir 1290 (17 Haziran 1873).
 BOA., MB., 152/80, 21 Cemâziye'l evvel 1290 (17 Temmuz 1873).
 BOA., MB., 153/99, 19 Cemâziye'l âhir 1290 (14 Ağustos 1873).
 BOA., MB., 154/48 (5-6), 7 Şaban 1290 (30 Eylül 1873).
 BOA., MB. 162/57, 20 Muharrem 1291 (9 Mart 1874).
 BOA., MB. 163/73, 11 Rebîü'l-evvel 1291 (28 Nisan 1874).
 BOA., MB. 176/72, 5 Teşrîn-i sâni 1292 (17 Kasım 1876).
 BOA., MB. 177/14, 29 Şaban 1293 (19 Eylül 1876).
 BOA., TSMA, D. 372/1, 29 Safer 1279 (25 Ağustos 1862).
 BOA., TSMA, D. 384/1, 17 Receb 1287 (12 Ekim 1870).
 BOA., TSMA, D. 494/1, 29 Z 1291 (6 Şubat 1875).
 BOA., TSMA, D. 589, 10 Şaban 1291 (21 Eylül 1291).
 BOA., TSMA, D. 915/1, 29 Zilhicce 1279 (16 Haziran 1863)
 BOA., TSMA, D. 7767/2, 29 Zilhicce 1278 (27 Haziran 1862).
 BOA., TSMA, D. 7767/7, tarihsiz.
 BOA., TSMA, D. 7781/1, 11 Ağustos 1290 (23 Ağustos 1874).
 BOA., TSMA, D. 7794/2, 9 Şevval 1283 (14 Şubat 1867).
 BOA., TSMA, D. 8181/1, 25 Şubat 1284 (9 Mart 1869).
 BOA., TSMA, D. 8361/4, 29 Zilhicce 1282 (14 Mayıs 1866).
 BOA., TSMA, D. 8241/1, 29 Safer 1289 (7 Mayıs 1872).
 BOA., TSMA, D. 915 /1, 29 Zilhicce 1279 (16 Haziran 1863).
 BOA., TSMA, D. 1042/2, 22 Receb 1283 (30 Kasım 1866).
 BOA., TSMA, E. 513/18 (1), 10 Teşrîn-i evvel 1283 (22 Ekim 1867)
 BOA., TSMA, E. 562/25 (1), 19 Ağustos 1304 (31 Ağustos 1883).
 BOA., TSMA, E. 563/3, 9 Haziran 1284 (21 Haziran 1868).

- BOA., TSMA, E. 579/9 (6-7), 28 Şaban 1302 (12 Haziran 1885).
BOA., TSMA, E. 579/9 (9), 28 Şaban 1302 (12 Haziran 1885).
BOA., TSMA, E. 579/9 (18), 12 Nisan 1293 (24 Nisan 1877).
BOA., TSMA, E. 589/1, 9 Eylül 1290 (21 Eylül 1874).
BOA., TSMA, E. 627/103 (1), 29 Rebü'l- evvel 1291 (16 Mayıs 1874).
BOA., TSMA, E. 627/103 (2), 25 Mart 1290 (6 Nisan 1874).
BOA., TSMA, E. 631/32 (2), 23 Mart 1286 (4 Nisan 1870).
BOA., TSMA, E. 906/1, 29 Zilhicce 1279 (16 Haziran 1863).
BOA., TSMA, E. 8181/1, 25 Zilkade 1285 (9 Mart 1869).

Sürelî Yayın

- Basiret, no. 101, 18 Rebiülevvel 1287 (18 Haziran 1870), s. 1-2.
Basiret, no. 103, 21 Rebiülevvel 1287 (21 Haziran 1870), s. 1-2.

Kitaplar ve Makaleler

Akyıldız Ali, “Yûsuf İzzeddin Efendi (1857-1916)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt 44, İstanbul, 2013.

_____, *Haremin Padişahı Vâlîde Sultan*, İstanbul, Timaş, 2017.

Alderson, A.D., *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford at the Clarendon Press, 1956.

Arslan, Mehmet “Osmanlı Döneminde Padişah Çocuklarının Doğumları Münasebetiyle Yapılan Şenlikler ve Vilâdet-nâme-i Hadice Sultân”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul, 2000.

Araz, Yahya, “Osmanlı İstanbul’unda Çocuk Olmak”, *Büyük İstanbul Tarihi*, proje yön. M. Akif Aydın, editör Coşkun Yılmaz. (www. academia.edu) 23.02.2018.

Baykal, İsmail, “Son Osmanlı Veliahdı ve Halifesi Abdülmecid’in Sarayında Neler Gördüm?”, *Tarih Dünyası*, sayı 19, 1951.

Baytar, İlon, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Saraylarında Oryantalist Üslupta Mobilya ve Dekoratif Eserler”, *Milli Saraylar*, sayı 9, İstanbul, 2012.

Çakır, Merve, “Osmanlı Hanedanında Doğum: Velâdet-i Hümayûn”, *Topkapı Sarayı Hümayûn: Harem Padişahın Evi*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 2012.

Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, cilt 3-4, İstanbul, 1977.

Fazlıoğlu, Ayşe, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı*, 14-17 Mayıs 2015, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eskişehir/Türkiye, Pegem Akademi, Ankara, s. 343-351. (www.academia.edu/30941410/tudcook-2015) 23.02.2018.

Göncü, Cengiz, “Dolmabahçe Sarayı’nın İnşa Süreci, Mekan ve Teşkilat”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

İrez, Ferya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1999.

Onur, Bekir, *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, İstanbul, İmge Kitapevi, 2005.

Osmanoğlu, Osman Selahaddin, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşununun 700. Yılında Osmanlı Hanedanı*, İstanbul, İsar, 1999.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Vâlide Sultanlar, Hâtonlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler*, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2008.

Süreyya, Mehmed *Osmanlı Devleti’nde Kim Kimdi*, yay. haz. Gültekin Oransay, cilt 1, Ankara, Küğ, 1969.

Şehsuvaroğlu, Halûk Y., *Sultan Aziz: Hayatı- Hal’i- Ölümü*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2011.

Terzi, Arzu, *Bezmiâlem Vâlide Sultan*, İstanbul, Timaş, 2018.

Toplumsal Tarihte Çocuk 23-24 Nisan 1993, yay. haz. Bekir Onur, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Uçan, Lâle, “Son Halife Abdülmecid Efendi’nin Hayatı:-Şehzâdelik, Velihtlik ve Halifelik Yılları-”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Uluçay, Mustafa Çağatay, “XVIII- XIX. Asırlarda Sultanların Doğum Törenleri”, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, sayı 4, İstanbul, 1958.

_____, *Harem II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992.

_____, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1980.

Vak’a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, yay. haz. M. Münir Aktepe, Ankara, Türk Tarih Kurumu, cilt 10, 1989.